

DĚJINY PRAVĚKU

5. HODINA - ENEOLIT

ENEOLIT (POZDNÍ DOBA KAMENNÁ)

- **eneolit – doba měděná (z řeckého aeneus = měděný)**
- **vývojové urychlení v jižní a jihovýchodní Evropě (zde chalkolit – chalkos = kov);**

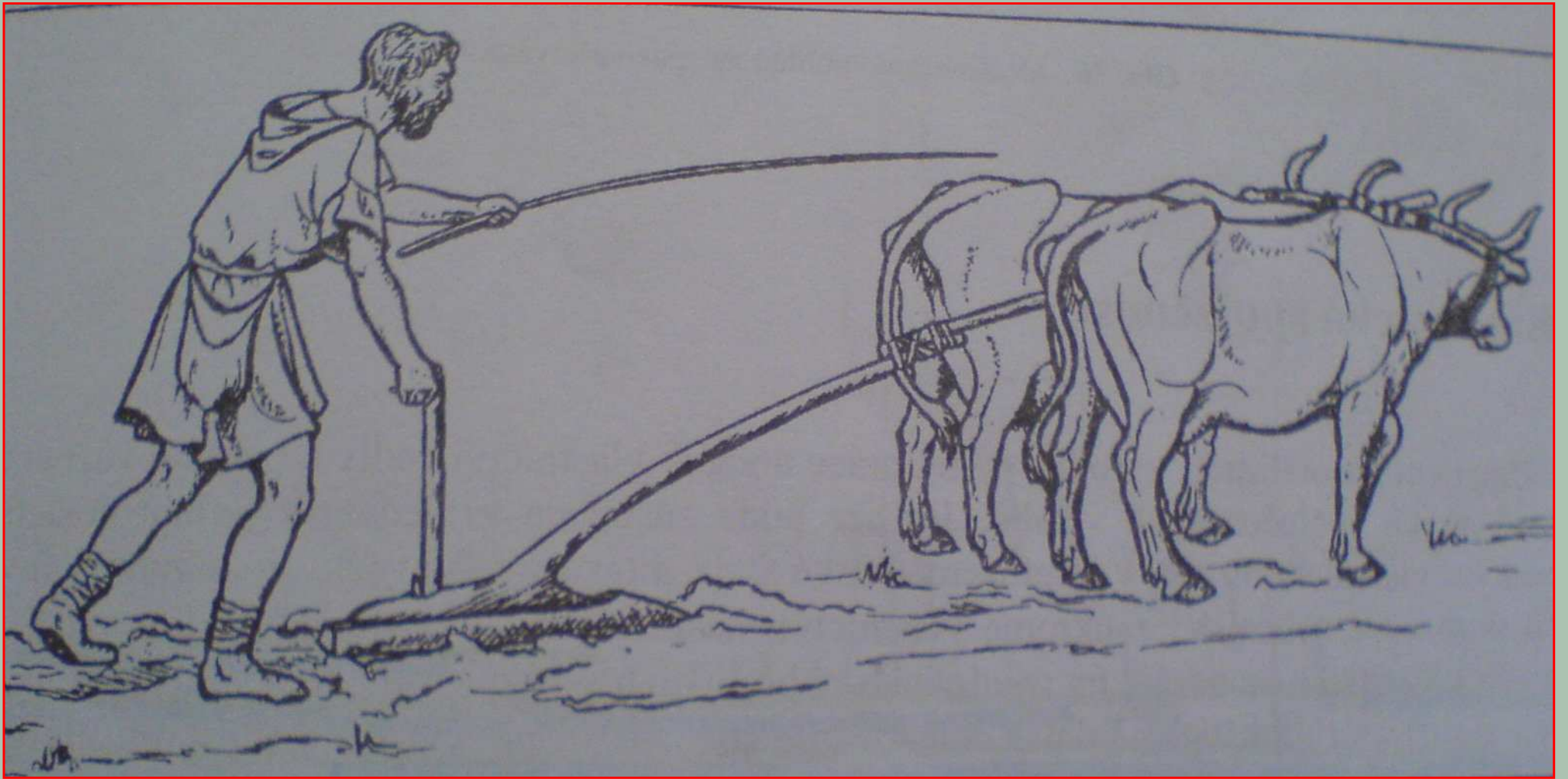
nejprogresivnější oblast Mezopotámie (státy Summer, Akkad) – od 6./5. tis. př. Kr. užívání kovů, otrokářský systém, závlahové zemědělství, cca od 3 000 př. Kr. vznik písma (piktografické, později klínové)

urychlený vývoj i v oblasti Egypta – cca 3 100 sjednocení Dolního a Horního Egypta, kol. r. 2 700 vznik Staré říše, vznik hieroglyfického písma

v Evropě nejrychlejší vývoj na Balkáně – bohaté zdroje mědi (pohoří Rodopy, Transylvánská vysočina, aj.), těžba od 5./4. tis. př. Kr.; záhy exploatována i ložiska ve Slovenském rudohoří

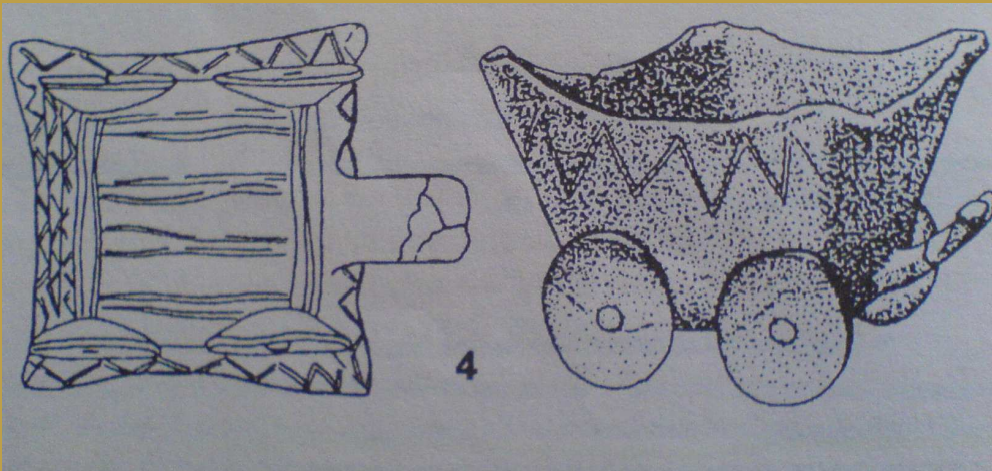
DOVRŠENÍ „NEOLITICKÉ REVOLUCE“

- **počátky pracovní specializace** – tj. **vznik řemesel** (hlavně v souvislosti se zpracováním kovů – prospekce, těžba, tavba, zpracování) a **rozvoj obchodu** (směna produktů)
- **společenské změny** – počátky **soukromého vlastnictví** (kromě dřívější občiny; doklad na pohřebištích = různá vybava a seskupení hrobů; také sídlištní doklady – výšinná knížecí sídla), **zánik matriarchátu a rozvoj párové jednotky – rodiny** (doklady na sídlištích = menší obytné stavby), **větší přesuny obyvatelstva** (v souvislosti s využitím koně a vozu)
- nové technologie: **první tepelné zpracování mědi** (za studena již v prekeramickém neolitu); **orba s dřevěným rádlm a zápřahem skotu; ochočení koně** (postsovětské republiky, odtud do Karpatské kotliny a do celé Evropy v závěru eneolitu), **ale také osla** (Přední východ), **velblouda** (střední Asie) a **slona** (Indie); vynález a rozšíření užívání vozu (čtyřkolák s korbou)

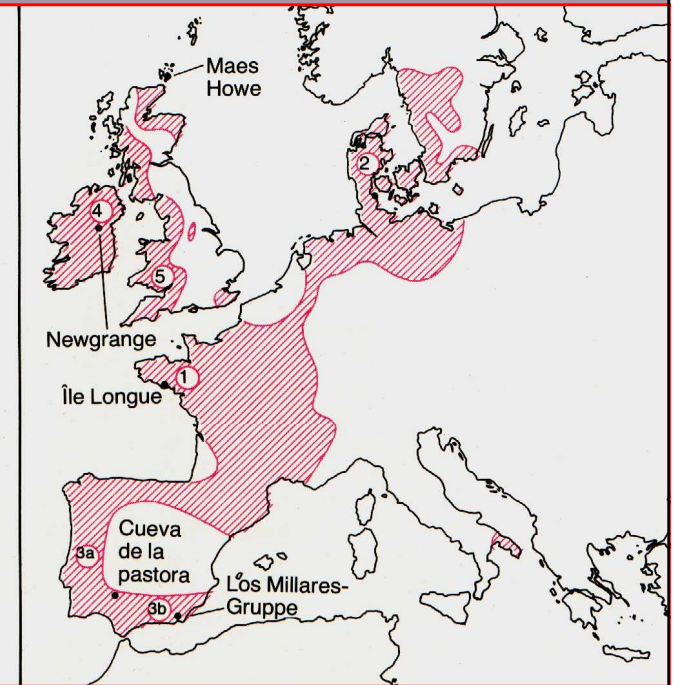
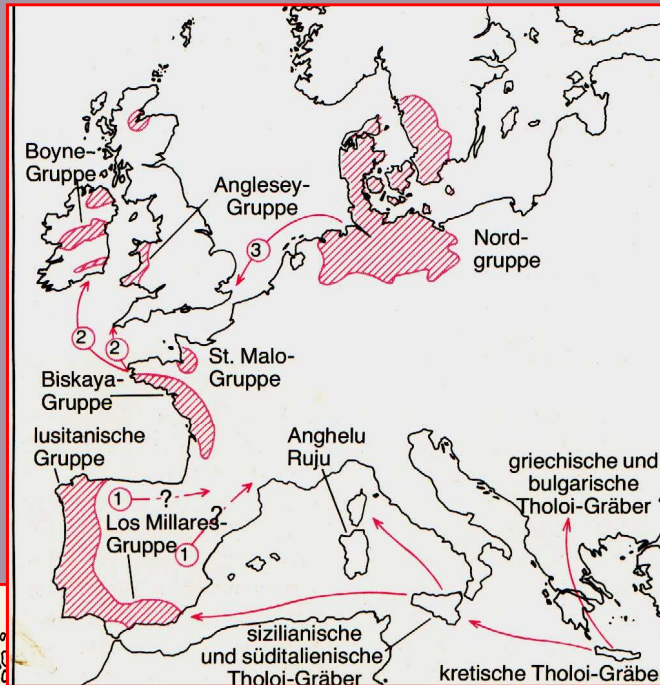
- **náboženství, kult** – vznik prvních **lokálních personifikovaných božstev**; nárůst významu **mužského prvku** – kult býka a Slunce ve Středomoří, aj.
- pokračuje rozvoj „informační architektury“ (z neolitických rondelů) – diferenciovanější, kruhové i čtvercové
- V Z, JZ a S Evropě vrcholí megalitické období

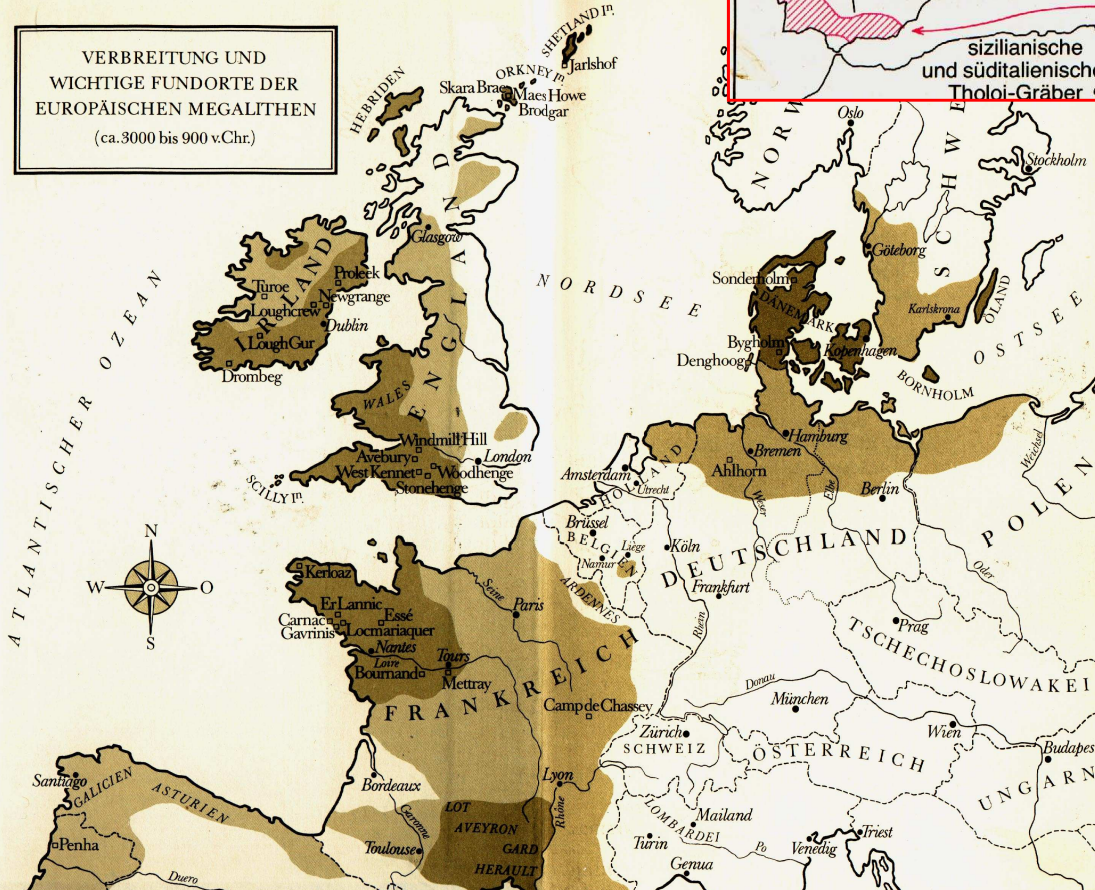
EVROPSKÁ KULTURNÍ MOZAIKA

- několik kulturních okruhů:
  - egejský
  - balkánský
  - východoevropský
  - střední Podunají a severní Balkán
  - severní Evropa
  - západní Evropa

- MEGALITICKÉ KULTURY

VERBREITUNG UND WICHTIGE FUNDORTE DER EUROPÄISCHEN MEGALITHEN (ca. 3000 bis 900 v.Chr.)

- **megalithy** – hlavně **pobřežní oblasti západní Evropy** – Španělsko, Portugalsko, Francie, Britské ostrovy, severní Německo, Dánsko, JZ Skandinávie;

vývoj zřejmě **paralelně současně** na různých místech (vs. dřívější teorie o šíření ze Středomoří, předatováno díky C 14)

typy megalitů:

jednotlivé menhiry

různá **uspořádání menhirů** (řady, aleje, pole, kruhy)

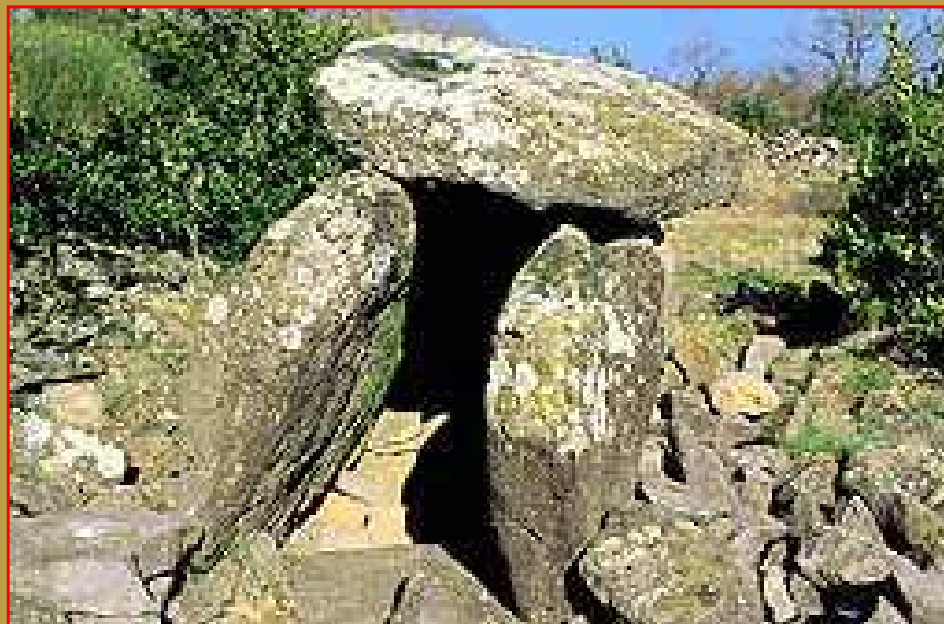
megalitické hroby (dolmeny a chodbové hroby, dlouhé mohyly)

megalitické chrámy

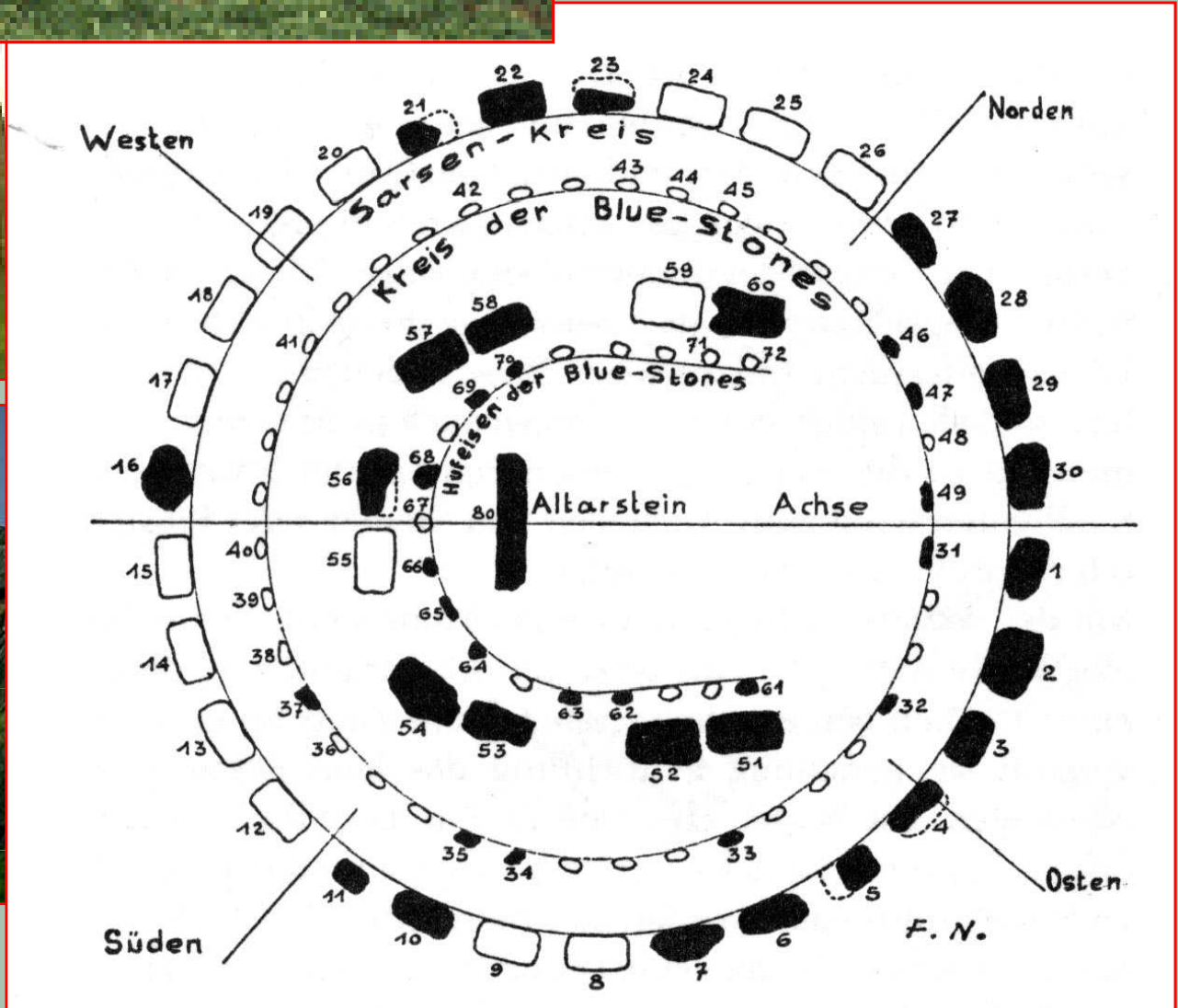
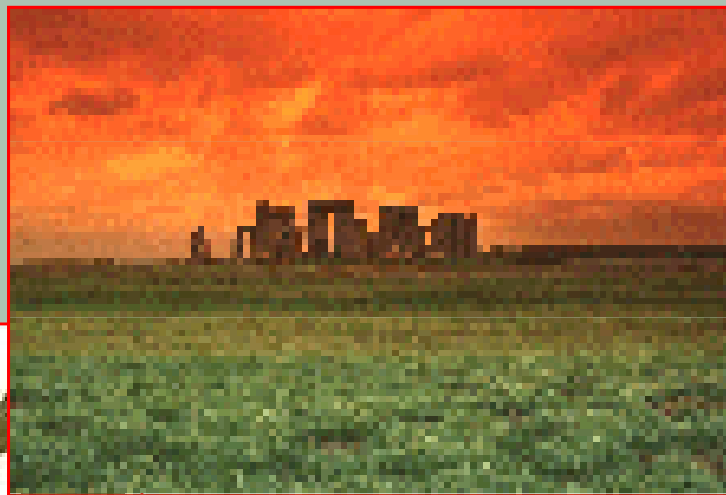

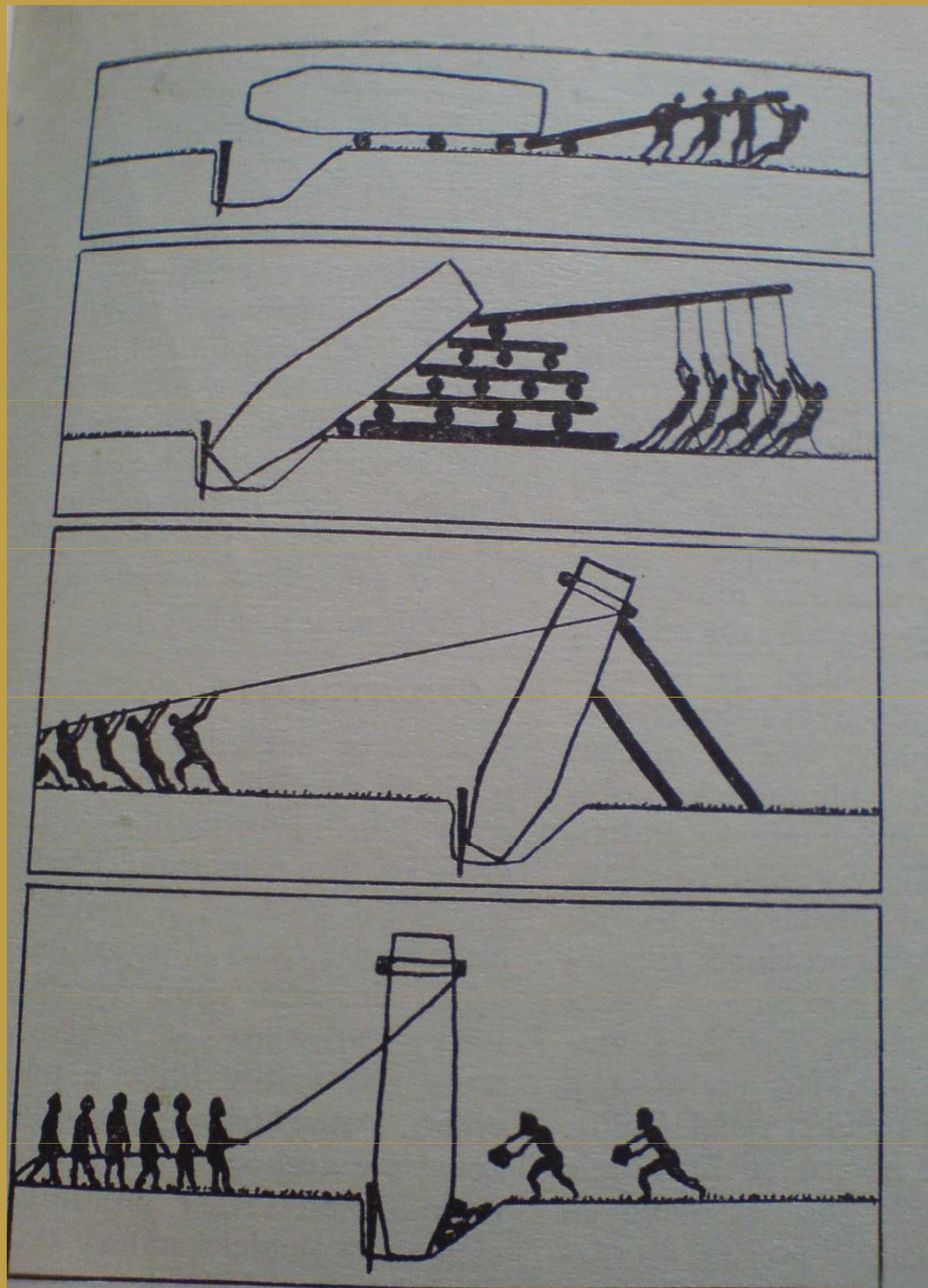

MEGALITICKÉ HROBY

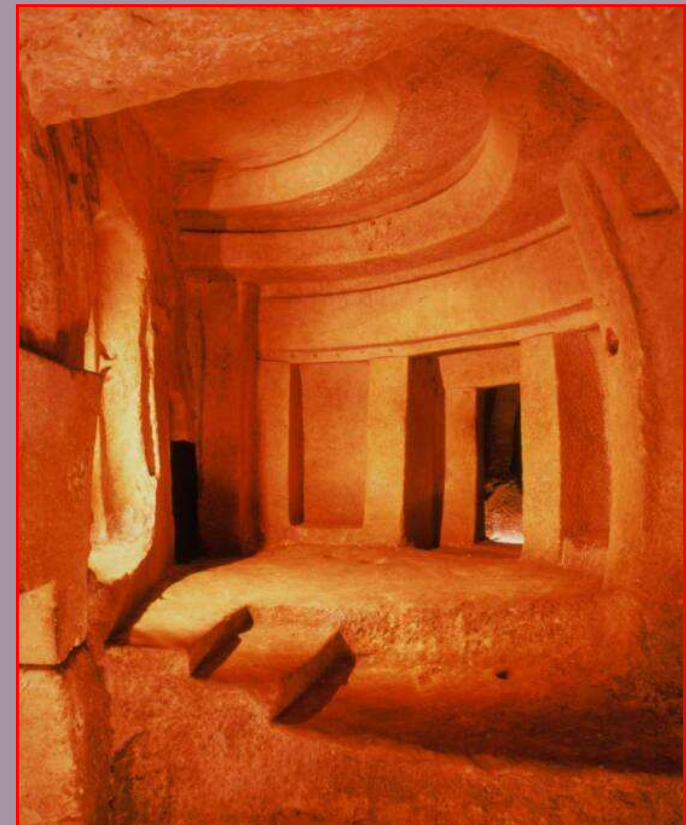
STONEHENGE

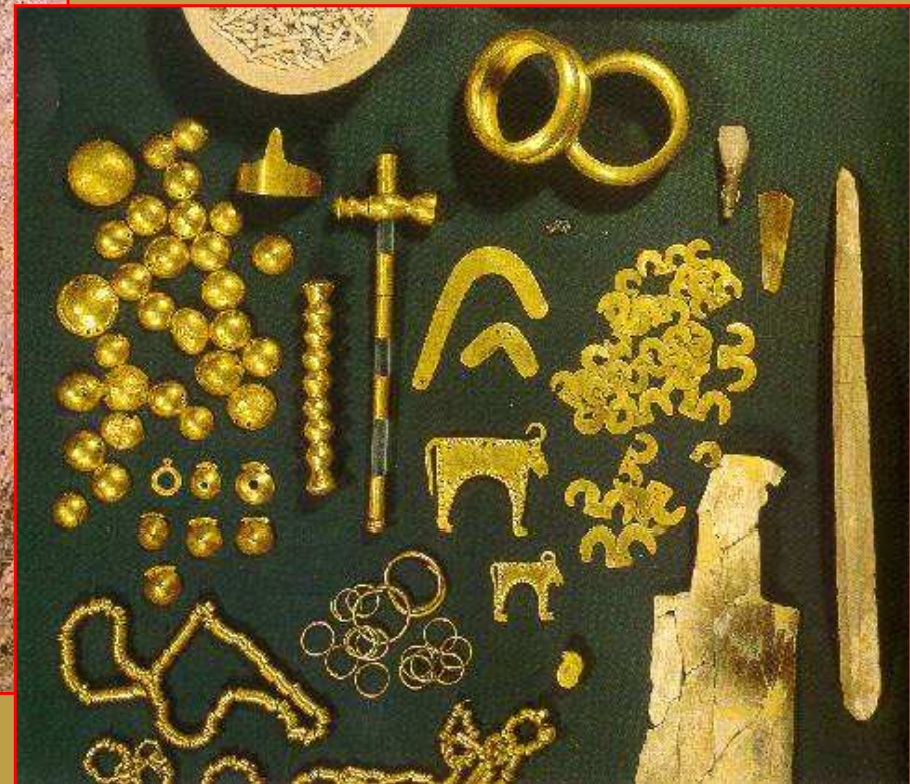
- **MALTA – CHRÁMOVÉ OBDOBÍ**

skalní hrobky („hypogea“ vhloubená do země) a megalitické chrámy (lalokovitý půdorys, kameny vycpané hlínou, původně zastřešené, proti vchodu „oltář“), ale bez znalosti metalurgie; zánik cca 2 500 př. Kr.

- **KULTURA VARNA**

Bulharsko, pobřeží Černého moře; nákolní města na pobřeží, na pohřebištích mnoho mědi a zlata, a to i v kenotafických hrobech, hrob č. 43 – muž se zlatým penisem (krycí zlaté pouzdro, věk 40 – 45 let)

- **KULTURY S NÁKOLNÍMI STAVBAMI** – Mondsee, Pfyn, Cortaillod, Altheim

spojují je nákolní stavby nad horskými jezery v oblastech Rakouska, Švýcarska a jižního Německa; důležitou složkou obživy rybolov

STŘEDOEUVROPSKÝ ENEOLIT

• PERIODIZACE

Časný eneolit (do 4000 - 3500 př. Kr.)

- dokončení lengyelského vývoje (=egilengyelský komplex)
- polgárský kulturní komplex (východ střední Evropy; progresivní trendy z Balkánu, užívání Cu a Au)
- michelsberská kultura

Starý eneolit (3 500 - 3 000 př. Kr.)

- kultura nálevkovitých pohárů
- skupina Retz

Střední eneolit (3 000 - 2 600 př. Kr.)

- bádenský kulturní okruh (kultura s kanelovanou keramikou)
- kultura s kulovitými amforami

Mladší eneolit (2600 – 2300)

- vučedolský kulturní okruh

Pozdní eneolit (2 300 - 2 000 p. n. l.)

- kultura se šňůrovou keramikou
- kultura zvoncovitých pohárů

- **sídliště: otevřené i hrazené nížinné osady**, ale také opevněné **výšinné osady** (na obr. Homolka u Stehelčevsi), specifikem nákolní sídliště (hlavně v jezernatých oblastech)

variabilita i ve vzhledu domů, ale **typické domy menších až středních rozměrů** (10×8, 9×7 m), **polozahloubené** (polozemnice) **nebo nadzemní**, kúlové konstrukce s vyplétanými stěnami

na výšinných sídlištích **vyčleněné výrobní areály** (hrnčířské, kamenářské, textilní, ale hlavně kovo zpracující)

opevnění **kombinací příkopu a valu s palisádou**

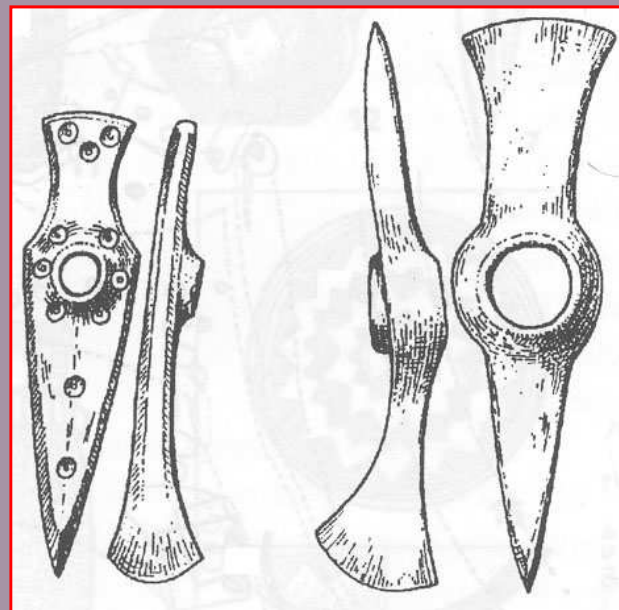
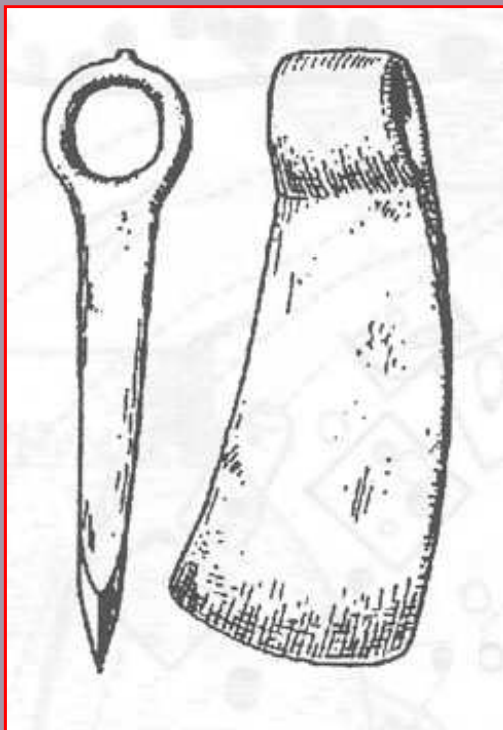
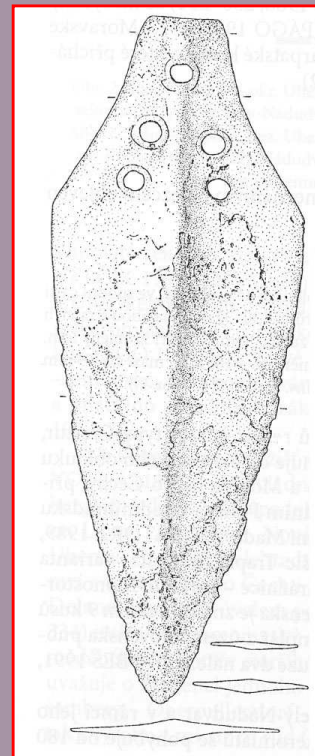
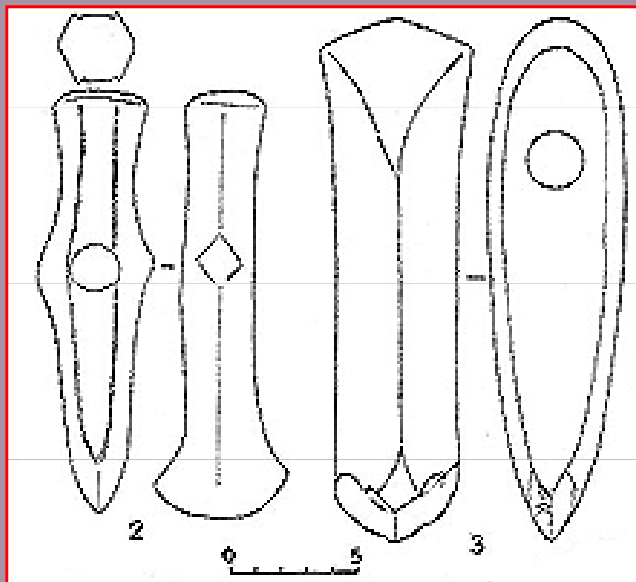

- pohřebiště: **neexistuje jednotný ustálený pohřební ritus**, objevuje se inhumace i kremace, hroby jsou ploché, mohylové i skříňkové (obložení kameny), vyskytují se i kenotafické hroby, hromadné hroby

- **nástroje**: stále ještě využití kamenné industrie – broušené (**sekeromlaty, nátepní destičky**) i štípané (**šipky, nožíky, aj.**), nově **nástup kovu – hl. měď**, méně zlato a stříbro; měděné nástroje – **sekerky, sekeromlaty, šídla, dlátka, dýky**

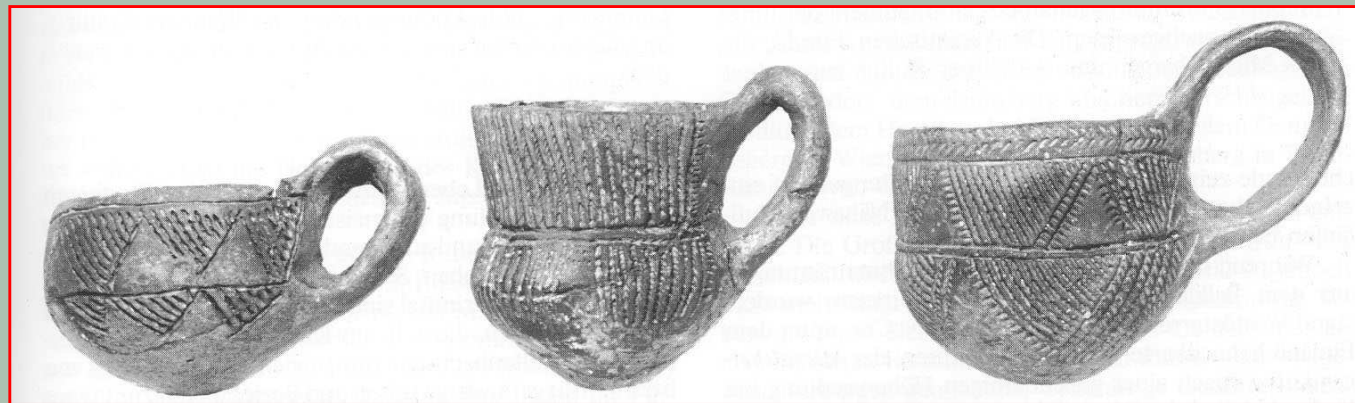

ČASNÝ ENEOLIT

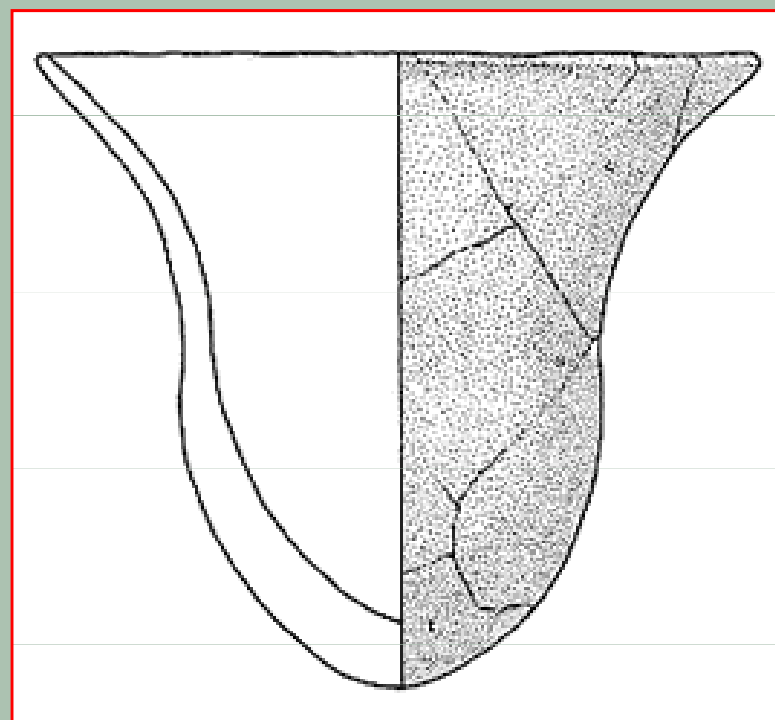

- **epilengyelský okruh** – komplex skupin na Z Slovensku, Moravě, Rakousku a v Čechách; vznik transformací MMK za silných JV vlivů;
skupiny: **ludanická, balatonská, bisamberská, jordanovská**
- **polgárský okruh** – V Slovensko, V Maďarsko; progresivní komplex kultur **bohatě užívajících kovy** (měděné sekeromlaty, měděné a zlaté závěsky)

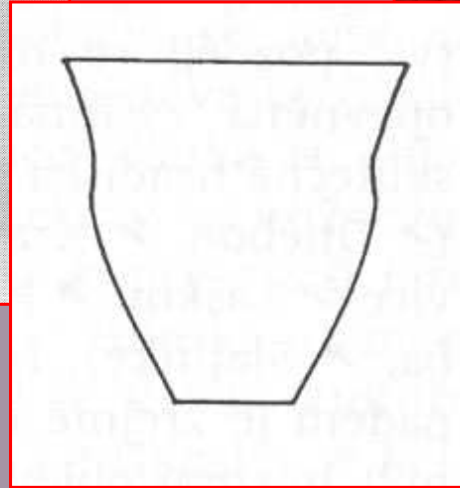
- diasporická **skupina Retz-Bajč-Křepice** – kooperace s jinými kulturami, zřejmě **prospektoři kovů** z Balkánu; specifická **keramika – tzv. brázděný vpich** zdobený inkrustací

- **michelsberská kultura** – zásah do západních a středních Čech z Německa (a Belgie); typické **tulipánovité poháry** v hrobech

STARÝ ENEOLIT

kultura s nálevkovitými poháry

rozsáhlý **kulturní komplex** (severské oblasti Evropy: Holandsko až Ukrajina), **neolitizace severu**; pro oblast Německa, Polska typické **skříňkové a megalitické hroby**; typické strategické využití vodních toků (známé nálezy monoxylů); typická pohárová kultura – v hrobech nálevkovitý pohár s vyšším rozevřeným hrdlem (až $\frac{1}{2}$ výšky nádoby)

- kromě otevřených nížinných sídlišť také **výšinná opevněná – hradiště**; nejstarší kamenné opevnění střední Evropy: **Rmíz u Laškova** (hlinito-kamenná hradba s kamennou plentou a příkopem)

lokality **Makotřasy – čtvercový sociokulturní areál** (strana 300 m) – **nejstarší vlastní metalurgie v ČR**; doklady **obchodu s Cu a plattensilexem** s alpskými eneolitickými kulturami; tvar ohrazení měl **kalendářní funkci**; v areálu **doklady kultu** – lidské pohřby, včetně stop násilí, částí skeletů

- **nejednotný pohřební ritus** – na severu megality, vyznívání i u nás: **skříňkové hroby, mohyly s kamenným pláštěm**; postupně přibývá kremací; časté také kenotafy
milodary: nádoby, kamenné sekeromlaty
doklady **pohřebních rituálů**: udusání podloží, spálené rostliny, opálené kameny, poškozené („zneškodněné“) sekeromlaty, otvory („dušníky“) ve dnech uren
doklady kultu: drobné hliněné plastiky (zvířata, mužské antropomorfní figury, modely sekeromlatů), hliněné bubny

POHLED NA DVA MOHYLNÍKY KNP – KŘEMELA A ALOJZOV-FROLINKOVÁ

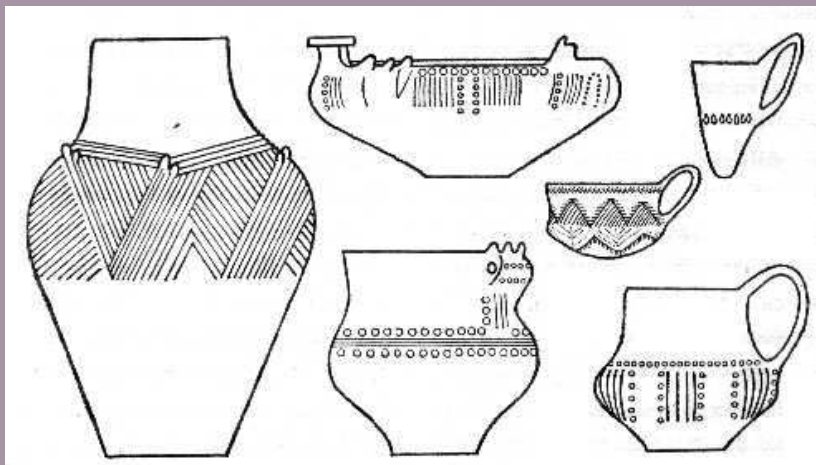
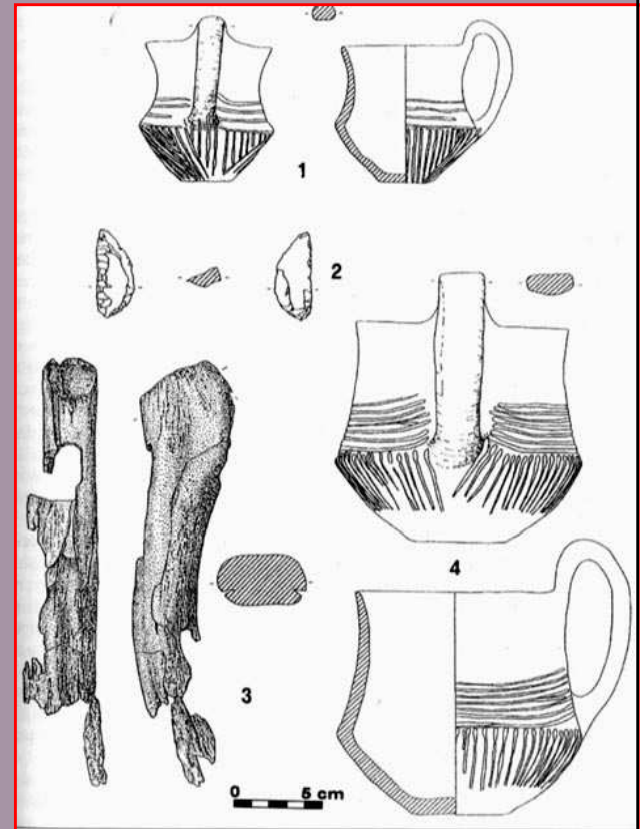
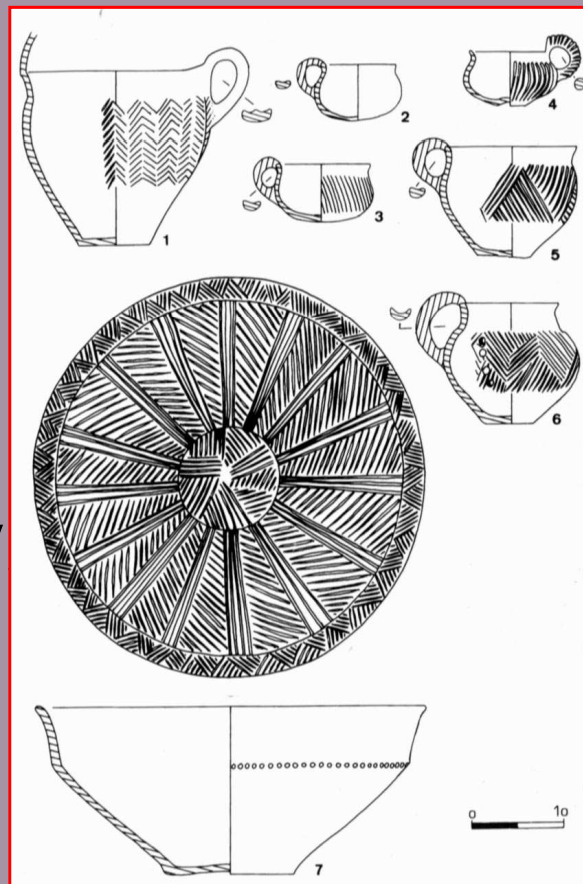
- **broušená industrie – vrcholná produkce: sekeromlaty** (s čepcem, ploché polygonální, se zaobleným týlem), **motyky, palice, sekery, teslice, aj.**
- **kovy – ještě vzácné; doklady vlastní metalurgie: Makotřasy u Kladna, Laškov u Prostějova; výrobky (jednotlivé nálezy): **šídlo, kroužky, drátky**, snad i některé sekery, dlátka a terčíky či závěsky (ale mohou být mladší)**

STŘEDNÍ ENEOLIT

- **bádenský kulturní komplex**
– rozšíření v celém okruhu středního Podunají; u nás označení **kultura s kanelovanou keramikou**
vznik: z prolnutí epilengyelských kultur s KNP a s impulsy z JV Evropy
novinky: **unifikace poměrů ve střední Evropě**, nárůst **pěstování dobytka** a jeho využití v tahu (= sílící pozice muže), zpřísnění pohřebního ritu, **častější využití mědi** (již běžná surovina k výrobě nástrojů)

- základní časové dělení na **bolerázskou (starší)** a **ossarnskou (mladší)** skupinu
- **keramika: džbány, amfory, typické čerpáky, mísy s příčkou**
výzdoba – kanelování, tunelovitá ouška a převýšená pásková ucha nad okraj

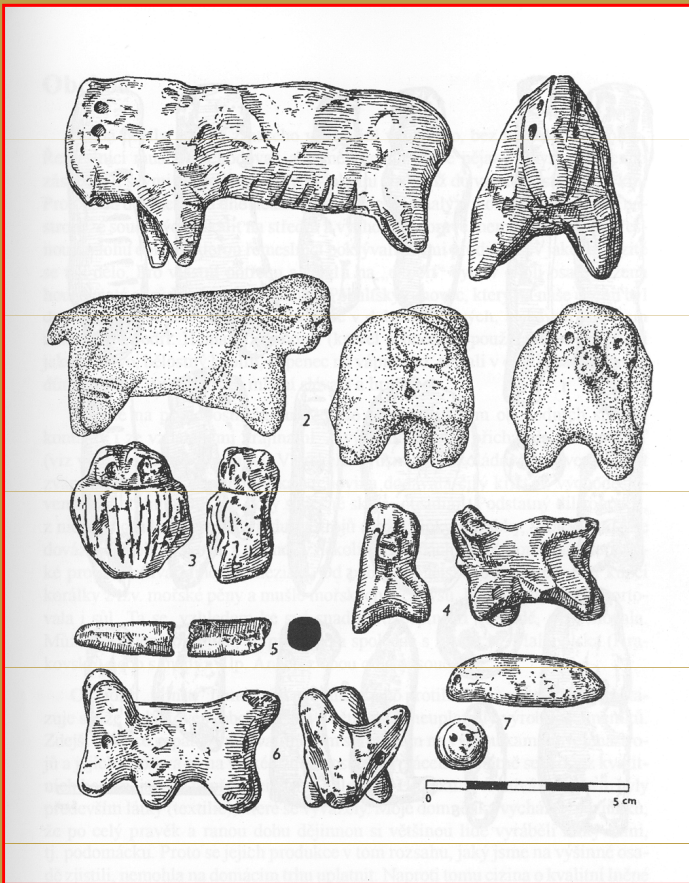
- **sídliště: výšinné lokality**
  - hradiska na strategických ostrožnách, silně opevněná (dřevohlinité i kamenné opevnění, palisády), **centra obchodu a výroby, nížinná sídliště**
  - **zemědělská, nevelká** (cca pro 10 rodin)
  - lokalita **Staré Zámky u Líšně**
  - lokalita **Hlinsko u Přerova**

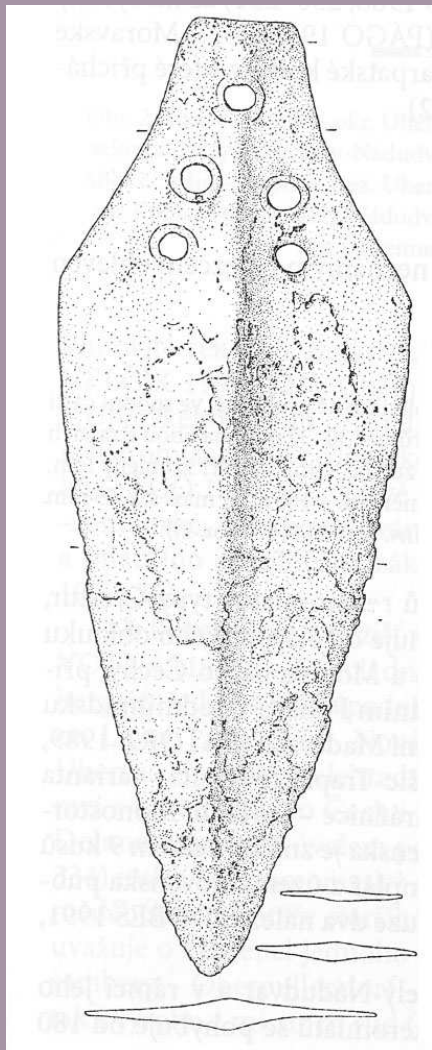
- pohřebiště: z **Čech, Slovenska i Maďarska známá pohřebiště (kostrová i žárová – obličejové urny z lokality Ózd)**

Morava specifická – pouze ojedinělé hroby (např. defektní žena z Hlinska u Přerova nebo přežívající mohyly na střední Moravě z KNP), možné vysvětlení – pohřby v „pole mlčení“: po setlení měkkých částí oddělena lebka, domodelována a vystavena v domě (dokladem nezvyklá koncentrace lebek na sídlištních lokalitách)

trojhrob z Velvar (okr. Kladno)

kultovní předměty –
schematizované ženské i
mužské figury, mužské
genitálie, sošky zvířat –
často samice s
označenými mléčnými
žlázami, modely býčí
hlavy, modely křesílek,
trůnů, domů,
gynekomorfní nádoby se
znázorněnými ňadry

- **měděná industrie – větší počet i variabilita**

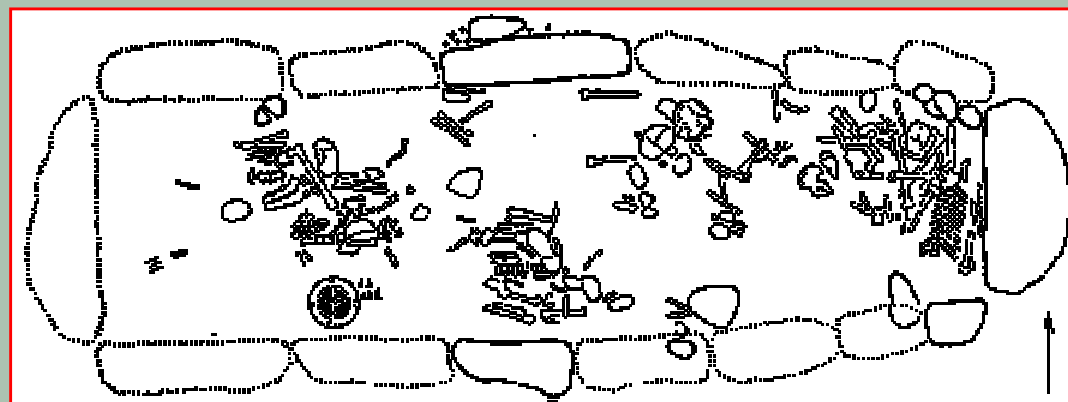
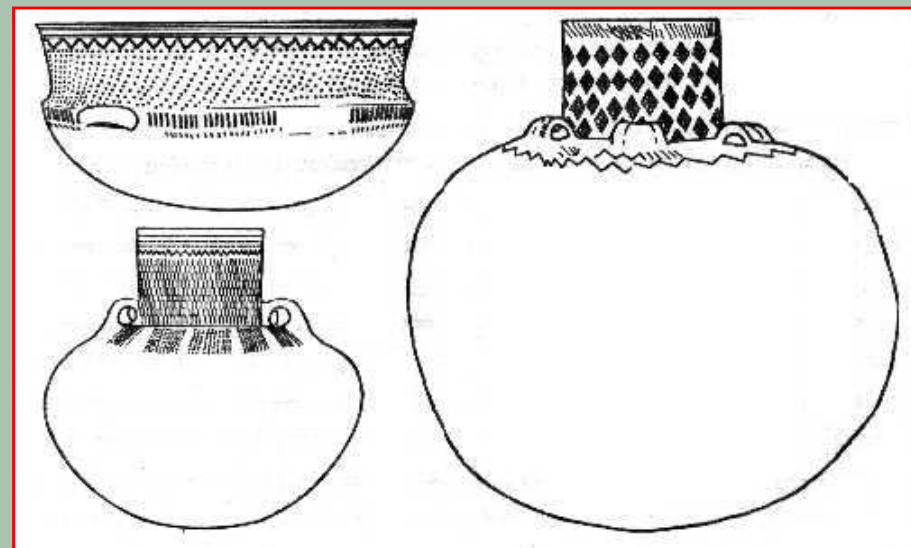
dýčky typu Leváre, sekeromlaty s křížovým ostřím, náušnice typu Hlinsko, zápona typu Jordanow, terčovitě puklice (závěsky) typu Stollhof (také Au), šídla, dlátka

objevují se 1. depoty měděných (a zlatých) předmětů

- **kultura s kulovitými amforami – původ na severu Polska (sídliště na pobřeží Baltu s trapézovitými domy) z KNP, ovlivnění KŠK, následné rozšíření do Posálí až Podněpří, zásah i na sever území ČR**

v druhotných oblastech **známá jen keramika – typické kulovité amfory s válcovitým hrdlem zdobeným kolkováním**

interpretace: **obchodníci se solí, jantarem a silicity** (několik skříňkových hrobů – výhradně muži s jantarovými ozdobami a pazourkovými sekerami)

MLADŠÍ ENEOLIT

- **slavonsko-vučedolský kulturní komplex** – řada příbuzných kultur s prvními projevy specializované výroby a směny, absence pohřebišť, naopak silná koncentrace výšinných sídlišť
- v ČR kultury **jevišovická (Morava), řivnáčská (střední Čechy) a chamská (západní Čechy)**

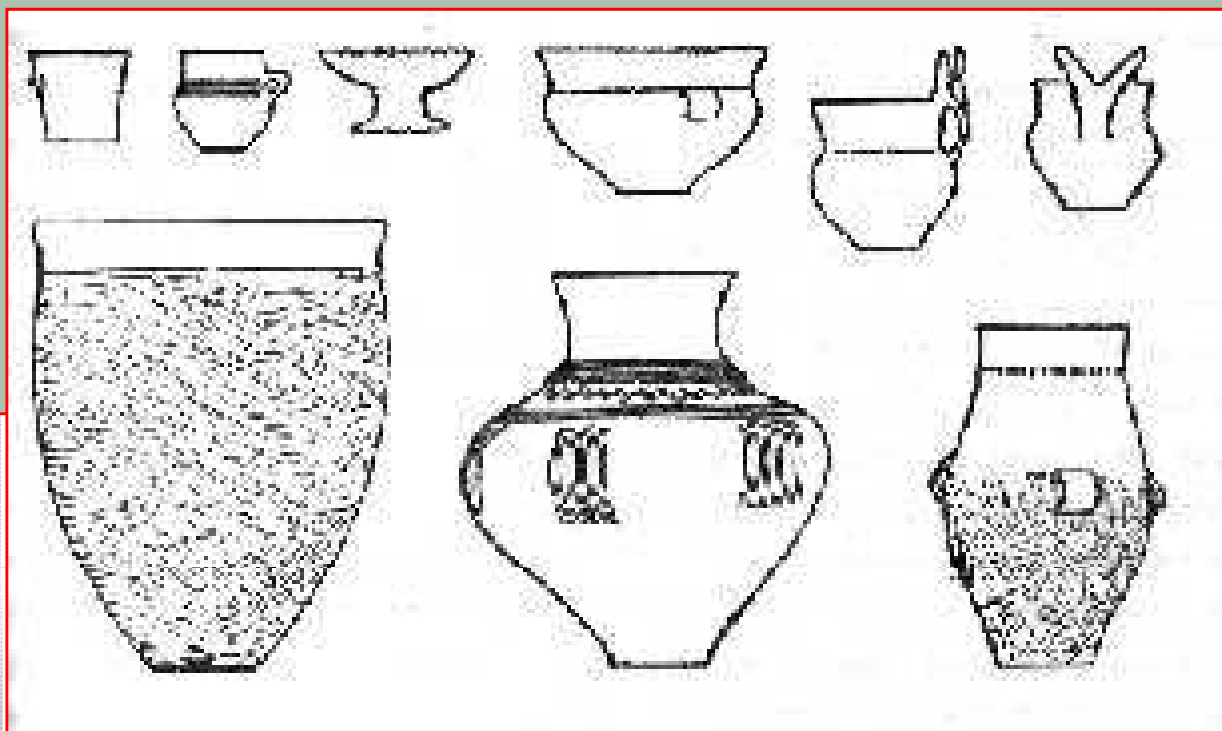
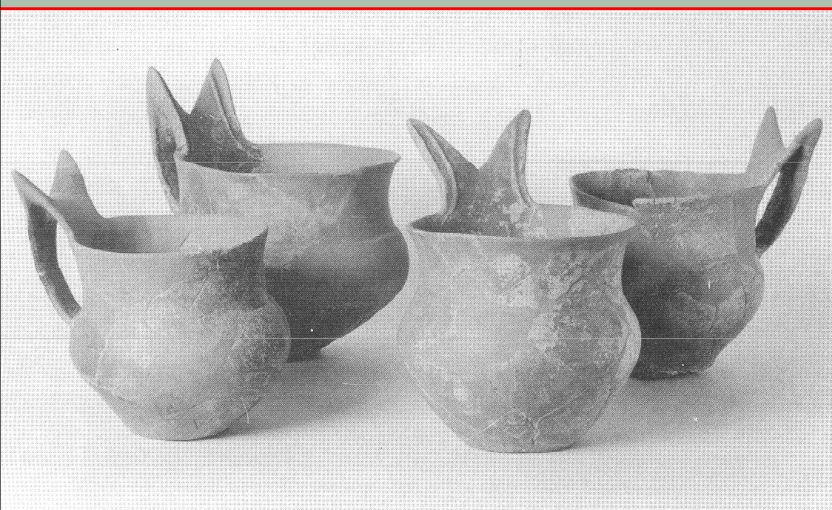
- **sídliště: hlavně výšinná**
(např. v řivnáčské kultuře
známo 45 výšinných a z
toho 7 opevněných
lokalit)

**Starý Zámek u
Jevišovic**

Homolka u Stehelčevsi

- společným znakem také **keramika**: typické velké zásobnice s drsněným tělem a vyhlazeným hrdlem, nádoby s rohatými uchy (ansa lunata, ansa cornuta), drsnění povrchu i u hrnků a džbáneků – prováděné slámováním nebo otisky textilií, typické i **lublaňské mísy na čtvercových nožkách** s bohatou geometrickou inkrustovanou výzdobou

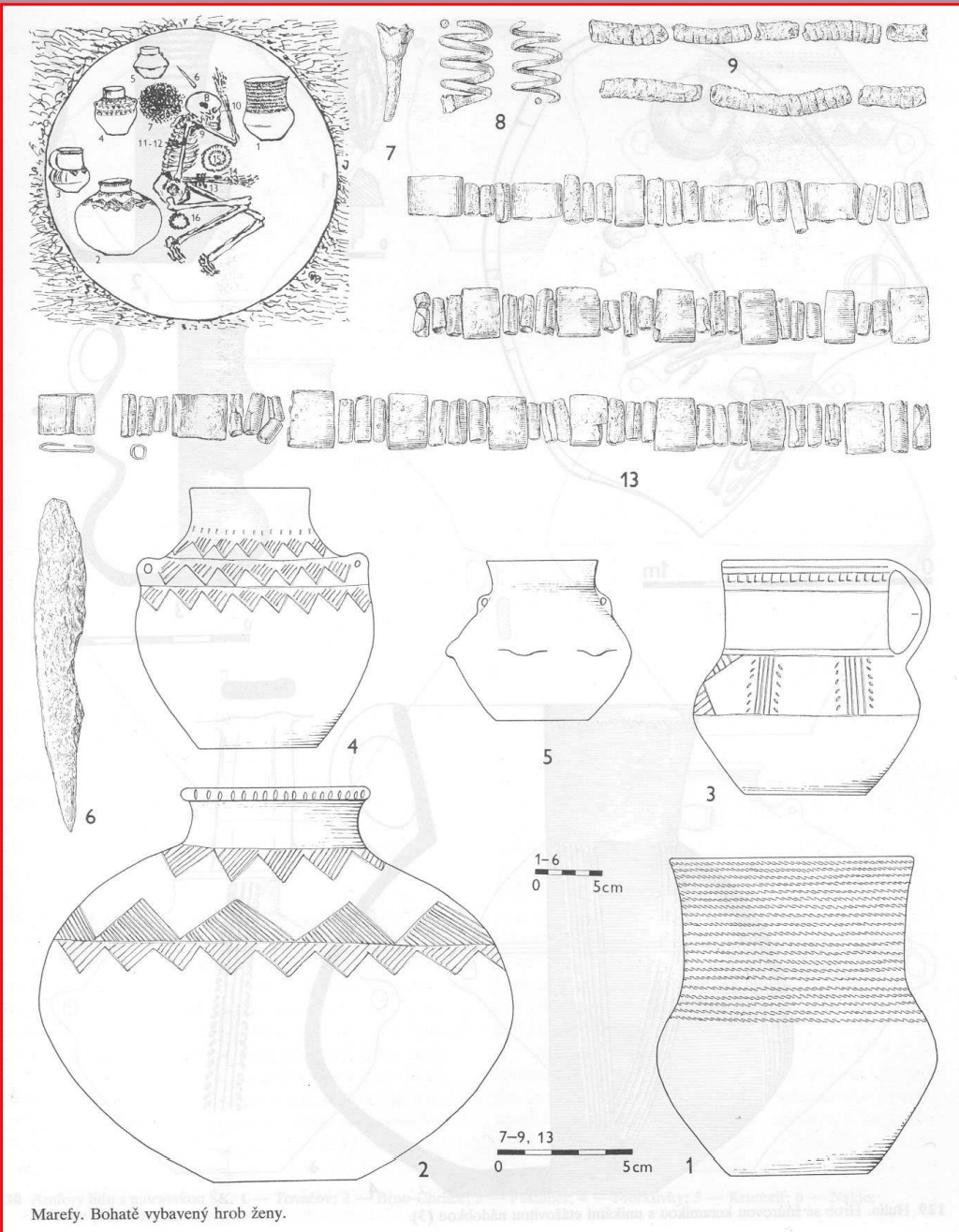
POZDNÍ ENEOLIT

- hlavně **zásahy „pohárových kultur“** – kultura se šňůrovou keramikou a kultura se zvoncovitými poháry
pohyblivé skupiny, využívající k rychlé přepravě koní, výborní lukostřelci

kultura se šňůrovou keramikou

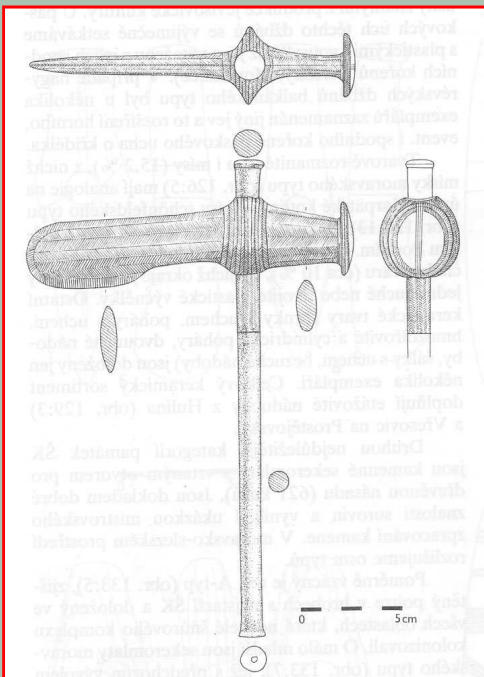
oblast vzniku v Povolstí – Podněpří, šíření na západ do severního a středního Německa, poté do Čech, na Moravu, do Rakouska a Švýcarska

- **pohřebiště:** hlavním pramenem; **kostrová** (původně mohylová), cca 20 – 30 hrobů, hlavně na terasách nad vodními toky
unifikace pohřeb. ritu – **ve skrčené poloze, muži na pravém a ženy na levém boku, muži hlavou k západu, ženy hlavou k východu = pohled vždy na jih**

milodary pravidelně –
amfora za zády, další nádoby u hlavy (pohár výhradně u mužů, vejčité nádoby, hrnky s uchy a dózy jen u žen), **dále kamenné sekeromlaty, ozdoby**

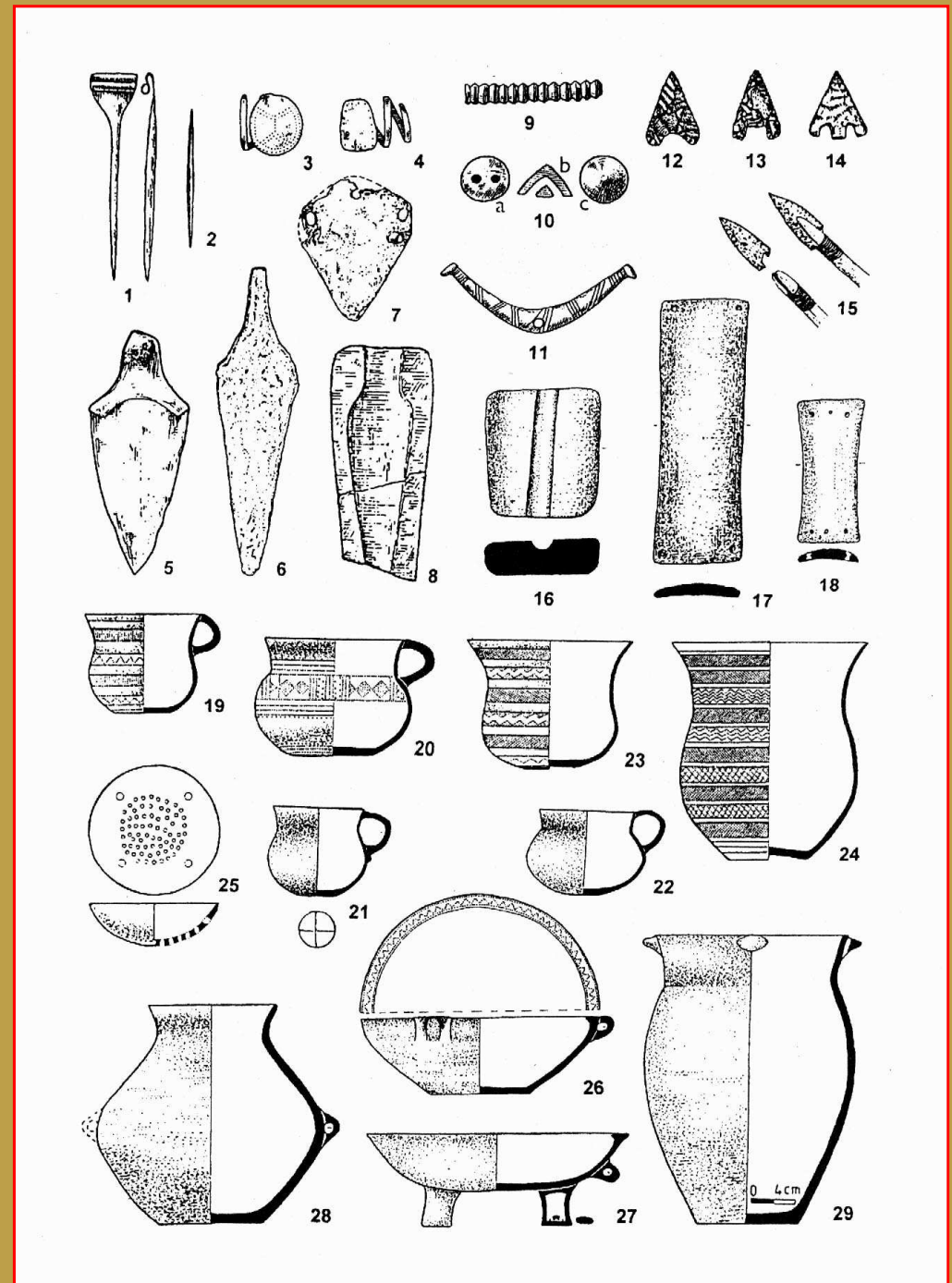
- **keramika:** typickým tvarem **pohár na hrdle zdobený otisky kroucené šňůry**, dále amfory a džbánky (několik typů)
- **broušená industrie:** bohatá, 8 typů **sekeromlatů**
- **měděné předměty:** unikátní **sekeromlat z Lužic u Hodonína**, běžně šídla, **vlasové svinuté drátky**, méně nákrčníky, nože a břitvy, trubičky do náhrdelníků, aj.

- kultura se zvoncovitými poháry – lukostřelci zřejmě neindoevropského původu, šíření z Pyrenejského poloostrova přes Francii a Porýní do Podunají

Typické znaky:

- 1) není archeologickou kulturou v běžném slova smyslu
- 2) zvoncovité poháry jako symbol sounáležitosti a prestiže
- 3) pohřební ritus – podléhá pevným normám
- 4) zbraně mají zvláštní místo v osobní výbavě (dýky, sekeromlaty, luk a šípy)
měděná dýka, půlměsíčitý kostěný závěsek a knoflíky s V-vrtáním

- **keramika:** klasický je **štíhlý zvoncovitý pohár** zdobený **horizontálními pruhy**, u nás navíc kolkovanými a inkrustovanými, základními barvami povrchu červená a černá; časté i **mísy** – i na nožkách, **vejčité hrnce** a **džbánky**

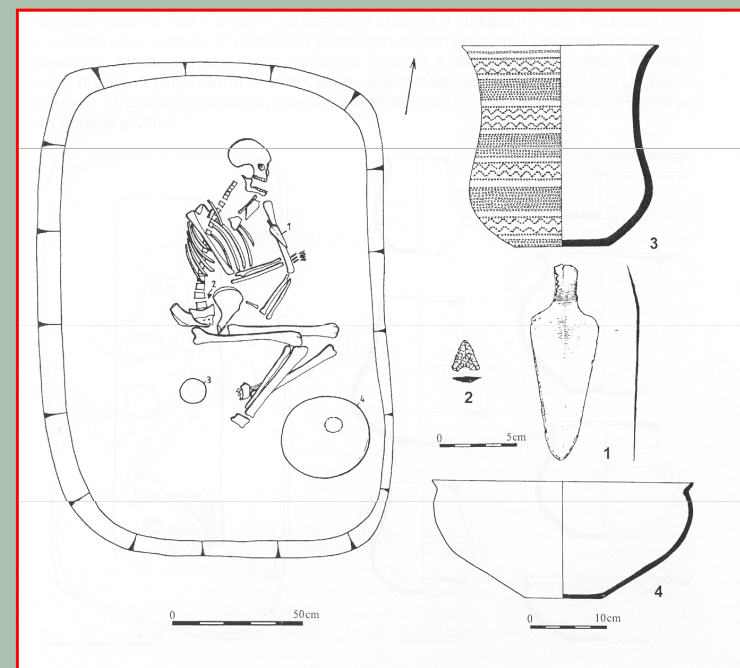

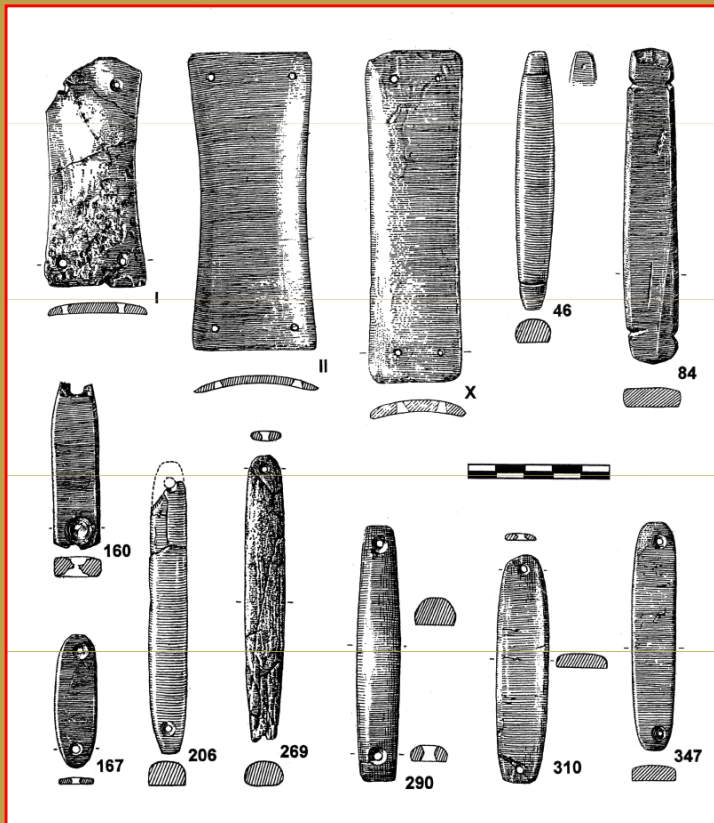

- **pohřebiště:** hlavním pramenem – **kostrová, pohřby ve skrčené poloze, muži na levém a ženy na pravém boku;** ve starším období hrobky bojovníků s příkopem a mohylovým násypem

milodary: u mužů **hroty šípů a nátepní destičky, měděné dýky, půlměsíčovitá spínadla;** u žen **vasové spirálky z Cu, kostěné knoflíky s V-vrtáním, jantarové korále, Au, Ag a Cu náušnice s terčovitou ploškou, kostěné nebo Cu trubičky z náhrdelníků, Cu jehlice s roztepanou a svinutou hlavicí**

unikátní nálezy zbraní v ženských hrobech – známa již cca 10 lokalit z našeho území, objevuje se lukostřelecká výbava a dýky

- **typická lukostřelecká výbava KZP: nátepní destičky a hroty šípů**

